

Memlûk Sultanı Eşref Halil b. Kalavun'un Rumkale'yi Fethi (1292)

Mamluk Sultan Ashraf Khalil b. Qalavun's Conquest of Rumkale (1292)

İlyas GÖKHAN*

Öne Çıkanlar:

- En az 3000 yıllık bir tarihi olan Rumkale Anadolu'nun en önemli kalelerinden biridir.
- Birçok devletin hakimiyeti altına girdikten sonra 11. yüzyılda Ermenilerin eline geçmiştir ve burada dini bir merkez oluşturmuşlardır.
- Rumkale'ye hâkim olan Ermeniler, Moğol ve Haçlılarla ittifak yapıp Selçuklu ve Memlûk topraklarına saldırmışlardır.
- Daha önce birçok kez kuşatılmasına rağmen 1292'de Memlûk Sultanı Eşref Halil, Rumkale'yi fethetmiştir.
- Rumkale'nin fethiyle Kilikya bölgesi hariç Anadolu'da Ermenilerin elinde başka bir yer kalmamıştır.
- Memlûklerin Rumkale'yi fethiyle Ermeni ve Moğol ittifakı parçalanmış, Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Suriye'nin kuzeyi emniyet altına alınmıştır.

Öz: Bu makalede Memlûk Sultanı Eşref Halil'in 1292'de Rumkale'yi fethi konu edilmiştir. Rumkale, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Fırat'ın batısında, Gaziantep'in Nizip ve Yavuzeli ilçeleri arasında olup, günümüzde turistik bir ören yeridir. İlkçağ'da kurulduğu bilinen Rumkale Bizans İmparatorluğu'nun Güneydoğu Anadolu'da en önemli kalelerinden biriydi. Stratejik ve coğrafi konumu ile öne çıkan Rumkale, Malazgirt Savaşı sonrası Ermenilerin eline geçmiştir. Daha sonra Urfa Haçlı Kontluğu'na bağlanan kale 1148'de yeniden Ermenilerin eline geçmiş ve onların Katoliklik merkezi olmuştur. Anadolu'da yaşayan Ermenilerin önemli bir kısmı burada bulunan Ermeni ruhani liderine bağlanmışlardır. Rumkale'ye Süryaniler de yerleşmiş olup burada bir patrikleri vardı. Moğolların Anadolu'yu işgali sürecinde Rumkale Ermenileri Moğollara tabi olmuşlardır. Burada yaşayan Ermeniler Moğollarla ittifak yaparak Birecik ve Halep gibi Memlûk kentlerine saldırılar yapmışlardır. Bu yüzden Memlûkler Rumkale'yi ele geçirmişlerdir. Bu çalışmada Memlûk Dönemi'nin ana kaynakları ve araştırma eserlerinden faydalanılarak Rumkale'nin fethi detaylı şekilde incelenmiştir. Ayrıca kalenin stratejik konumu ve fiziki durumu güncel eserlerden de istifade edilerek ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Memlûkler, Eşref Halil, Rumkale, Gaziantep, Ermeniler, Moğollar

Highlights:

- Rumkale, with a history spanning at least 3000 years, is one of the most important castles of Anatolia.
- After being under the rule of many states, the Armenians captured it in the 11th century, establishing a religious center.
- The Armenians, who dominated Rumkale, allied with Mongols and Crusaders and attacked Seljuk and Mamluk territories.

* Prof. Dr, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Polatlı Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Ankara Türkiye, ilyas.gokhan@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-00002-5576-8071

- Despite being besieged many times before, the Mamluk Sultan Ashraf Khalil conquered Rumkale in 1292.
- This conquest of Rumkale marked the end of Armenian-held territories in Anatolia, except for Cilicia, and dissolved the Armenian-Mongol alliance, securing Southeastern Anatolia and northern Syria.

Abstract: This article focuses on the conquest of Rumkale by the Mamlük Sultan Ashraf Khalil in 1292. Rumkale is located in the Southeastern Anatolia Region, west of the Euphrates, between Nizip and Yavuzeli districts of Gaziantep, and today it is a touristic and archaeological site. Rumkale, known to have been founded in the Ancient Age, was one of the most important castles of the Byzantine Empire in Southeastern Anatolia. Rumkale, which stands out with its strategic and geographical location, was captured by Armenians after the Battle of Malazgirt. The castle, which was later connected to the Crusader counties of Urfa, fell back into the hands of the Armenians in 1148 and became their Catholicosate center. A significant part of the Armenians living in Anatolia were connected to the Armenian spiritual leader here. Assyrians also settled in Rumkale and had a patriarch here. During the Mongol invasion of Anatolia, Rumkale's Armenians were subject to the Mongols. The Armenians living here allied with the Mongols and attacked Mamluk cities such as Birecik and Aleppo. Therefore, the Mamluks captured Rumkale. In this study, the conquest of Rumkale is analyzed in detail by utilizing the primary sources and research works of the Mamluk period. In addition, the strategic location and physical condition of the castle are also revealed by making use of contemporary works.

Keywords: Mamluks, Ashraf Khalil, Rumkale, Gaziantep, Armenians, Mongols

Summary: This study focuses on the Mamluk conquest of Rumkale, one of the most important castles of Anatolia. Although there have been some studies on Rumkale so far, the Mamluk Sultan Ashraf Khalil's conquest of this place has not been analyzed in detail. In this study, primary sources and research works were utilized. Medieval sources contain important information about Rumkale. Both historians and travelers describe the strength of the castle and how difficult it was to take. Rumkale is located in the Southeastern Anatolia Region, on the west side of the Euphrates River, between the Nizip and Yavuzeli towns of Gaziantep and is built on a very steep hill. There is the Euphrates River on one side, Merziban Stream on the other two sides and a cliff on the fourth side. Rumkale consists of an outer castle and an inner castle and was surrounded by several layers of walls. Since Rumkale is on the banks of the Euphrates River and Merziban Stream, its surroundings are covered with vineyards, gardens and trees. Rumkale, which has been a settlement center since ancient times, maintained its strategic position during the Hittite, Assyrian, Persian, Seleucid, Commagene, Roman, Byzantine and Sassanid states. In the 11th century, it passed from the Byzantine Empire to the Armenians. In the 12th century, the Armenians living here were subject to the Urfa Crusader Counties. Armenians who made Rumkale a religious center were politically connected to the Armenian Kingdom of Cilicia. In addition to Armenians, Assyrians also had a church here. During the 13th century Mongol invasion in Anatolia, the Armenians of Rumkale cooperated with the Mongols and became subject to them. Using Rumkale as a base, the Mongols organized expeditions from here to the lands of the Mamluk State. Armenians also participated in these campaigns, and together with the Mongols, they wreaked havoc in Birecik and Aleppo. Armenians living in Rumkale also attacked the trade routes passing through the region and caused great damage to the merchants. Since the Seljuks were subordinated to the Mongols, the Mamluk State took over the fight against the Rumkale Armenians. Rumkale Armenians allied with the Mongols on the one hand and the Crusaders on the other against the Muslims. During the reign of the Mamluk Sultan Baybars (1260-1277), the first attack on Rumkale was launched in 1264, but failed. In 1279, during the reign of Sultan Said Berke (1277-1279), the Mamluk army besieged Rumkale under the command of Bedreddin Beyseri and Hüsameddin al-Ayıntabi and although the outer fortress was taken, the inner fortress could not be taken. The Mamluk army destroyed Rumkale and its surroundings and withdrew. In 1290, Ashraf Khalil (1290-1293), who became the Mamluk Sultan, started a great war against the Crusaders. In 1291, he seized Acre, ending Crusader domination in the Eastern Mediterranean. Following this victory, Sultan Ashraf Khalil besieged Rumkale with a large army in 1292. The Cilician

Armenian forces and Mongols who came to the rescue of the castle returned without engaging in the battle. Rumkale, which was besieged from all four sides, was conquered after a 33-day struggle. The Armenians in the castle were captured and taken to Syria and Egypt. The Catholicos, the spiritual leader of the Armenians, was also taken to Syria and released after a while. Sultan Ashraf Khalil assigned a commander to repair the destroyed walls of Rumkale and placed guards inside. This place was turned into an administrative unit under the governorship of Aleppo. With the conquest of Rumkale, there was no other Armenian-held territory in Anatolia except Cilicia. With its conquest, the Mongol and Armenian threat over Northern Syria and Birecik came to an end. In the following period, Rumkale became a significant Mamlûk military base, supporting their campaigns to assert dominance over regions such as Besni, Darende, Malatya and Divriği. The fame of the Mamluk Sultan Ashraf Khalil, who conquered Rumkale, which had been besieged many times but could not be taken until the time of the Mamluks, increased even more in the Islamic world, inspiring Muslim poets to compose verses to praise him.

Giriş

Rumkale Gaziantep'in Nizip ile Yavuzeli ilçelerinin arasında olup Fırat'ın batı kıyısında ve Merziban Çayı'nın kenarındadır. Geçmişte Hromklay, Klay-Horomakan, Urumgala, Romaita, Hromgla, Herumkalin, Kalatüt'ür-Rum ve Kalatü'l-Müslimin isimleriyle anılmıştır (Abû'l-Faraç 1950, 640; el-Aynî 2010, 121; Honigmann-Darkot 1964, 777; Karadeniz 1998, 426). Yâkutü'l-Hâmevî Rumkale'yi Birecik ve Samsat arasında, Fırat'ın batı kıyısında, Müslüman topraklarının ortasında olan Ermeni Katolikosluğu'nun merkezi olarak tarif etmiştir (Yâkûtü'l-Hamevî 1977, 390). (Katolikos/Katogikos MS 4. yüzyılda ortaya çıkan Ermeni ruhani lideridir. 9. yüzyılda Ani Krallığı'nın dağılmasından sonra Katolikosların sayısı artmıştır. Pavlavuni hanedanından Vasak oğlu Grigor'un oğlu Vahram diye bilinen II. Grigoris, Katolikos olmuş ve Keysun'a gelip buranın hâkimi Koğ Vasil'in yanına yerleşmiştir. Bu şahıs 40 yıl Katolikosluk yaptıktan sonra 1105-1106'da ölünce yerine Senyör Berseğ'i getirilmiştir. Onun 1113'te ölümü üzerine II. Grigor'un yeğeni III. Grigor Katolikos olmuştur. O, Urfa kontu Joscelin'in karısı ve oğlundan Rumkale'yi alarak Keysun'dan Katolikosluk merkezini buraya taşımıştır. III. Grigor'dan sonra IV. Nerses (1166-1172), IV.Grigor, (1172-1193), V.Grigor (1193-1194) ve VI.Grigor (1194-1203) Rumkale'de Katolikos olarak görev yapmışlardır. 1203'te Kilikya Ermeni Kralı II. Leon, Rumkale Katolikosluğu çatısı altında tüm Katolikoslukları birleştirmiştir. Bundan sonra da VII. Hovennes (1203-1206), David (1206-1208-1221), I. Konstantin Barbzerde (1221-1267), I. Hagop (1267-1286), II. Konstantin (1286-1289) ve IV. Stephanos (1289-1293) bu makamda bulunmuşlardır. Rumkale'nin fethi sonrası Katolikosluk merkezi Sis'e taşınmıştır. Kilikya Ermeni Krallığı'nın yıkılmasından (1375) 66 yıl sonra 1441'de Ecmiadzin'de yeni bir Katolikosluk kurulmuştur. (bk. Urfalı Mateos Tarihi 2000, 166 dipnot:143-227, dipnot 31-252-253; Urfalı Vahram Rabuni 2023, 41-48, dipnotlar, 117, 118, 119, 120, 139; Honigmann-Darkot, 1978, 777-778). Günümüzde biri Beyrut'ta Sis diğeri de Ermenistan'da Ecmiadzin Katolikoslukları bulunmaktadır.)

Rumkale, Fırat'ın batısında dik yamaçlı bir kaya parçası üzerindedir. Kalenin önünden Fırat akmaktadır. Kuzey ve doğu tarafında ise bir yay gibi kıvrılarak Fırat'a karışan Merziban Çayı bulunur. Batı tarafında ise 30 metre derinliğinde bir uçurum vardır. Rumkale batıdan doğuya 400, kuzeyden güneye ise 200 metre genişliğe uzanan bir sırt üzerindedir. Kurulduğu tepe Fırat'tan 50 metre yüksekliktedir (Karadeniz 1998, 426). Rumkale'nin yedi surla çevrili olduğu da ileri sürülmektedir (Grigos Senyörü Hetum, 108). 19. yüzyılda yöreyi ziyaret eden Alman subay

Helmuth von Moltke, Merziban Çayı tarafından altı kapıdan geçilerek buraya ulaşıldığını belirtmektedir (Moltke 1969, 160). Birecik Barajı yapılmadan önce bu kapıların dördünün ayakta olduğu bilinmektedir. Üç tarafı doğal ve bir tarafı da suni uçurumdan oluşan kalenin kenarları da bir surla yükseltilmiştir. Ortasındaki tepe üzerinde bir kilise kalıntısı bulunmakta olup sonradan camiye dönüştürüldüğü anlaşılmaktadır. Burası muhtemelen Ermeni Katolikosluğu'nun bulunduğu yapıydı. Bu tepenin güney tarafında Fırat'ın seviyesine kadar kazılmış büyük bir sarnıç vardır. Orası o kadar geniş kazılmıştı ki ağzından tabana kadar kıvrılarak inen merdivenli bir yol bulunur. Bu yoldan aşağıya kadar inilip su çıkarıldığı gibi suyun azalması durumunda kazılabilmekteydi. Günümüzde sarnıcın önemli bir kısmı doldurulmuştur (1987-1990 yılları arasında Halfeti'de görev yaptığımız sürede defalarca Rumkale'yi ziyaret etmiştik. O zaman daha Birecik Barajı yapılmamış olup hem Rumkale'nin hem de Halfeti'nin önemli kısımları su altında kalmamıştı. Halfeti'nin karşısında Nizip'e bağlı Kalemeydanı ve aşağı tarafında bir Memlûk komutanının adını taşıyan Çekem köyleri de sulara gömülmüştür).

Rumkale Anadolu'nun en müstahkem kalelerinden biriydi. Kalenin çevresinde yani Fırat'ın her iki yakasında yamaçlarda kayalar içine oyulmuş pek çok mağarada yerleşme izleri bulunmaktadır. Ortaçağ'da Rumkale iç ve dış kale olmak üzere iki kısımdan oluşmaktaydı. Dış kısım Rumkale ile Merziban Çayı arasındaki bulunan alanda yer almaktaydı. Rumkale'nin şehir kısmı olarak bilinen dış kalede sivil halk yaşamakta olup burada meskenler, değirmenler, tahıl ambarları ve hamam gibi yapılar vardı. İç kalede ise Ermeni Katolikosluk merkezi olan kilise ile kaleyi savunanların ikamet ettikleri yerler bulunmaktaydı. Dış kale kuşatmalar karşısında dayanıklı olmayıp saldırı anında orada yaşayanlar iç kaleye sığınırldı. Merziban Çayı'nın doğu tarafında Cebel-i Mutal denilen bir tepe bulunmaktaydı. Bunun eteklerinde kayalar içine oyulmuş ahalinin yaşadığı diğer bir yerleşim alanı daha vardı. Kalenin Merziban Çayı ve Fırat'a bakan çevreleri ağaçlarla kaplı olup bağ ve bahçeler bulunmaktaydı.

Antep'te doğup büyümüş ve bir ara Besni'de medrese eğitimi görmüş olan Bedreddin Mahmud Aynî (ö.1451) Rumkale'yi görmüş ve gözlemlerini yazmıştır. Onun verdiği bilgilere göre Rumkale Ermeni ruhanilerin inzivaya çekildiği üç kalenin birleştirilmesiyle ve etraflarının surla çevrilmesiyle oluşmuştur. Sarp ve ıssız bir tepe üzerinde bulunan kaleye ancak tek bir yoldan ulaşılabilmekteydi. Burası en müstahkem yerlerden biri olup yüksekliği ve büyüklüğü bakımından onu geçen başka bir kale bulunmamaktaydı. Kalenin bir tarafı dağ, önu Fırat diğer iki yanı da Merziban Çayı idi. Rumkale ahalsinin önemli bir kısmı dağlar içine oyulmuş mağaralarda yaşarlardı (Aynî 2010, 121-123). 1292 kuşatmasına katılan tarihçi Baybars el-Mansurî kaleyi şu şekilde tasvir etmiştir: “*Burası müstahkem ve ulaşılması zor kalelerden biriydi. Yüksek bir yere inşa edilmişti. Ulaşılması çok güç bir yere konumlanmıştı. Buraya bir adam ulaşmak isterse oldukça zor bir yolculuğu göze almalıydı. Etrafında askerlerin konaklayacağı bir düzlük alan bulunmamaktaydı*” (Baybars el-Mansûrî 2016, 122-123). Müellif diğer bir eserinde de Rumkale için “*dünyanın en müstahkem ve en büyük kalelerinden biridir. Oraya ancak dik tırmanışlı zorlu bir yoldan ulaşılır*” demektedir (Baybars el-Mansûrî 1998, 288). 1292 Rumkale kuşatmasına katılan bir diğer tarihçi olan Ebi'l-Fidâ “*Fırat kenarında olup tüm kaleler içinde zapt edilmesi en güç olanlardan biriydi*” (Ebi'l-Fidâ 1288, 28) der.

Rumkale Osmanlı Döneminde, önce Maraş sonra da Halep Eyaleti'nin Birecik Sancağına bağlı bir kaza olmuştur. 19. yüzyılda ise Halep Eyaleti'nin Urfa Sancağı'na bağlı olduğu görülmektedir. Bu yüzyılda terkedilmiş olup 5 km aşağıda Birecik yönünde Fırat'ın karşı

yakasında bulunan Halfeti, kazanın merkezi olmuştur. 1921 yılında Rumkale adı kazanın merkezi olan Halfeti'ye çevrilmiştir. Bu tarihten itibaren Rumkale'nin bulunduğu mevkiî Gaziantep'e, Halfeti ise Urfa'ya bağlanmıştır. Günümüzde Rumkale bir idari birim değildir.

1. Rumkale'nin Tarihine Kısa Bir Bakış

Hititler zamanında yapıldığı ileri sürülen Rumkale hakkında kesin bilgiler Asur Kralı III. Salmanasar zamanına aittir. Bu devirde Şitamrat şehrinin burası olduğu ileri sürülmektedir. Bazen de burası Nizip'te Belkıs tepesi yakınında bulunan Zeugma ile karıştırılmıştır. Rumkale'nin yakınlarında en az onun tarihi kadar eski Raban (Raban: Günümüzde Gaziantep'in Araban ilçesi olup Rumkale'nin 20 km kuzeyindedir), Merziban (Merziban: Gaziantep'in Yavuzeli ilçesi olup Rumkale'nin 25 km kuzey batısında bulunmaktadır), Besni, Keysun (Keysun: Adıyaman'ın Besni ilçesine bağlı Çakırhöyük beldesinin eski adıdır. Rumkale'nin 30 km kuzeyindedir. 1082-1112 arasında Ermeni Goğ Vasil (Hırsız Vasil) Keysun'da müstakil bir derebeylik kurmuştur (bk: Urfalı Matesos 2000, 221, dn: 22). Bu süreçte Rumkale de onun idaresine girer) ve Samsat gibi yerler bulunmaktadır. Yukarı Mezopotamya'da Fırat'ın oluşturduğu derin bir vadinin yamacında bulunan Rumkale'nin etrafında pek çok eski yerleşim izleri görülmektedir. Bilhassa nehrin oluşturduğu vadinin her iki tarafında bulunan kayaların içlerine oyulmuş mağaralar yaşam alanı olarak kullanılmıştır. Bunların binlerce yıl öncesine tarihlendiğini söyleyebiliriz. Bu yerleşmelerin Fırat kıyısında olanların büyük bir kısmı Birecik Barajı'nın göl alanında kalsa da yüksek yerlerde olanlar ayakta durmaktadır. Hititler sonrası Asur, Pers, Seleukos, Kommagene, Roma, Bizans ve Sasani devletleri zamanında ehemmiyetini koruyan Rumkale, MS. 7. yüzyılda Müslümanların eline geçse de 10. yüzyıldan itibaren yeniden Bizans'ın hakimiyetine girmiştir. Malazgirt Savaşı sonrası bölgede bulunan Keysun, Gerger, Besni ve Samsat gibi şehirlerle birlikte Ermeni feodalleri tarafından yönetilmeye başlanmıştır (Honigmann-Darkot 1978, 777; Kılıç 2010, 154).

Bizans İmparatorluğu 1020'lerde Ermenileri doğu sınırlarından batıya doğru sürmüştür. Malazgirt öncesi Türklerin Doğu Anadolu'ya girişi ile Ermenilerin topraklarını Bizans'a terk edip Orta Anadolu'ya çekildikleri bilinmektedir (Urfalı Vahram Rabuni 2023, 24).

Selçukluların 1071'de Bizans'a karşı kazandıkları Malazgirt zaferi sonrası ise Ermenilerin batıya doğru göçleri çoğalmıştır. Bu sebeplerden dolayı Ermenilerin Rumkale ve çevresindeki yerleşmelerde nüfusları artmıştır. Malazgirt Savaşı sonrası Güneydoğu Anadolu ve Doğu Akdeniz bölgelerinde bulunan Maraş, Antakya, Antep, Urfa ve Adıyaman gibi yerler Selçuklular tarafından sıkıştırılmaya başlanmıştır. Bölgede hem Büyük Selçuklular hem de Türkiye Selçukluları fetihler yapmış; 1084'te Antakya ve 1086'da Maraş Türkiye Selçuklularına bağlanırken, 1087'de Urfa Büyük Selçukluların eline geçmiştir. Bu süreçte Samsat ve Besni gibi yerler de Türklerin idaresine girmiştir. Bu sırada Bizans'ın Hısnımansur (Adıyaman) tarafından çekilmesinden sonra bölgede ortaya çıkan Ermeni serkeşti Keysun Senyörü Koğ Vasil Rumkale'yi ele geçirmiş ve Urfa kontu ile yakın ilişkiye girerek ona tabi olmuştur. Bu süreçte Rumkale de Haçlılara bağlanmıştır. Birinci Haçlı Seferi sebebiyle Türklerin bölge şehirlerindeki hâkimiyeti uzun sürmemiş, Haçlılar Maraş, Antakya, Antep, Birecik, Suruç ve Urfa'yı almıştır. Bu sırada Hısnımansur, Samsat, Gerger ve Besni gibi yerler ise Haçlılarla iş birliği yapan Ermenilerin eline geçmiştir. Bölgede bulunan Ermeniler, 1098'de kurulan Urfa Haçlı Kontluğuna bağlı olsalar da zaman zaman müstakil olarak da hareket etmiştir.

Musul Atabeyi İmadeddin Zengî 1144'te Urfa'yı Haçlılardan almıştır. Arkasından da Fırat'ın

doğusunda bulunan Suruç alınır. Urfa Haçlı kontu II. Joscelin kontluğun merkezini Tell-Bâşir'e (Tell-Bâşir: Müjde tepesi anlamına gelmekte olup Gaziantep'in güneydoğusunda tarihi bir yerleşim merkezidir. Birinci Haçlı Seferi sırasında Urfa Haçlı kontluğuna bağlanmış ve 1144'e Urfa'nın düşmesinden sonra kontluğun merkezi olmuştur. Sacur Nehri kıyısında verimli bir arazi üzerine kurulan Tell-Başîr günümüzde tamamen tahrip olmuştur. bk: Honigmann, 1978, 145) taşıyıp bir müddet daha bölgede tutunmaya çalışmıştır. 1148'de Nureddin Mahmud Zengî Urfa Kontu II. Joscelin'i esir edince onun karısı ve oğlu Rumkale'yi Pavlavani Hanedanından III. Grigor'a vermiştir (II. Joscelin'in esir düşmesinden sonra karısı Kontes Beatrice bir müddet Telbaşir'de tutunmaya çalışsa da Nureddin Mahmud Zengî'nin saldırılarına karşı koyamayacağını anlayıp elinde tuttuğu Tell-Bâşir, Râvendân, Samsat, Dülük, Ayıntab ve Birecik kalelerini Bizans İmparatoru Manuel'e satmıştır. Bu satışın dışında tuttuğu Rumkale'yi ise Ermeni Katolikosu'na teslim etmiştir. Aslında Kontes Beatrice'nin önce Rumkale'de bulunan bir Ermeniye yardım etmesi için Katolikos'tan yardım istediği ancak onun hileyle burayı ele geçirdiği de ileri sürülür. Bizans'a satılan kaleler de kısa süre sonra Türkler tarafından fethedilir. bk. Runciman 1987, 275-276) 1149'da Türkiye Selçuklu Sultanı I. Mesut, Maraş ve Besni'yi fethetmiş, 1151'de ise Nureddin Mahmud Zengi Tell-Bâşir'i ele geçirerek Urfa Haçlı kontluğuna tamamen son vermiştir.

Ebil-Fidâ'nın verdiği bilgiye göre Nureddin Mahmud, 1172-1173'te Rumkale'nin yakınında bulunan Besni ve Merziban'ı Türkiye Selçuklularından almıştır (Ebi'l-Fidâ 1288, 56). Müellif Aynî ise Nureddin Mahmud'un 1173-1174'te (H.569) 500 bin dirhem cizye vermek şartıyla Rumkale'yi Ermeni Patriğine bıraktığını kaydetmiştir (Aynî 2010, 121). III. Haçlı Seferine çıkan Alman İmparatoru Frederik Barbaros'un ülkesinden ayrılıp Anadolu'ya girişi ve Konya üzerinden Antakya'ya doğru ilerleyişini hem Kilikya Ermeni Kralı hem de Rumkale Katolikosu, Selahaddin Eyyubi'ye bir mektupla bildirmiştir (Zehebî 2003, 692-693).

Rumkale Ermeni Katolikos'u Kilikya'dan Urfa'ya kadar olan yerlerde yaşayan Ermenilerin dinî önderiydi. Aslında Rumkale dâhil olmak üzere bölgede yaşayan Ermeniler Kilikya Ermeni Kralı'na tabiydi. Rumkale ve çevresinde Süryaniler (Yakubî) de yaşamakta olup 1200'lü yıllarda burada büyük bir manastır inşa edip bölgeyi dinî merkez hâline getirmişlerdi. Ermenilerle Süryaniler arasında Rumkale üzerinde nüfuz mücadelesi yaşanmıştır. Sonunda iki taraf anlaşmış ve kalede Süryani Patriğinin de bulunmasına izin verilmiştir. Ancak kalenin hakimiyeti Ermenilerin elindeydi (Honigmann-Darkot 1978, 779). İlhanlı hükümdarı Hülagü 1259'da çıktığı Suriye Seferi sırasında Rumkale yakınlarında kurulan köprüden geçerek Menbiç'e inmiştir. Bu sırada Rumkale Ermenileri Moğollara tabi olmuşlardır (Abu'l-Faraç 1983, 486; Durmuş 2022, 35). Ermeni Kralı I. Hetum da Urfa'ya gelerek Hülagü ile görüşüp onu Halep ve diğer Suriye kentlerinin işgaline sevk etmiştir (Hayton 2023, 146).

Moğollar Urfa, Harran, Suruç ve Circesium'u (Busayra) işgal ettikten sonra Halep'i ele geçirmişlerdir. Onlarla ittifak yapan Ermeni ve diğer Hristiyanlar da Müslüman ahaliye yapılan katliamlara katılmışlardır. Hülagü'yü kurtarıcı olarak gören Ermeni ve Süryani müelliflerin onu övdükleri görülmektedir. Rumkaleli Süryani patriği Rabbab İşu'nun oğlu hekim Rabban Simeon, Hülagü'nün hizmetine girer. Moğollar ona büyük bir ev verip pek çok da mal bağışlarlar (Abu'l-Faraç 1983, 573-576). Hülagü sonrası İlhanlı (İran Moğolları) tahtına çıkan Abaka Han'dan (1265-1282) Rumkale'de bulunan Ermeni Katolikosu ve Süryani Patriği burayı tasarruf etmeleri konusunda fermanlar almışlardır (Honigmann-Darkot 1978, 779). Moğollar, Rumkale'yi

kendilerine bağlamakla Suriye'nin kuzeyinde önemli bir stratejik noktaya sahip olmuştur (Ayaz 2006, 80). Memlûklerin 1292'de Rumkale fethinden kısa bir süre önce buranın son Süryani Patriği, Gerger civarında Barsavma manastırında ölünce burası onların patriklik merkezi olmaktan çıkmıştır (Honigmann-Darkot 1978, 779).

Rumkale, bir ölçüde Suriye'nin kapısı durumundaydı. Stratejik ehemmiyeti bakımından elde tutulması gereken bir mevkiideydi. Moğol-Ermeni ittifakı neticesinde Memlûklerin elinde olan Suriye'nin kuzeyindeki şehirlere yapılan saldırılarda üs olarak kullanılmış; Memlûklerin bunlara karşılık verdiği saldırılarda da Moğolların sığındıkları mekân olmuştur. Moğolların Memlûklerin elinde olan Birecik üzerine düzenledikleri seferlerde ise kilit rol oynamıştır. Bu yüzden de Memlûklerin Birecik Naibi Sârımeddin Bektâş ez-Zâhidî 1264'te Rumkale kapılarına kadar akınlar yapmıştır. O bu akınlarını birkaç kez tekrar ettirmiştir (İbn Abdüzzâhir 2021, 134; Paydaş-Narin 2022, 49). Bu akınlar fetih amacından ziyade Ermenilere gözdağı vermek amacıyla yapılmıştır.

Sultan Baybars 1273'te (H.672) Hüsameddin el-Ayıntabî komutasında bir Memlûk birliğini Rumkale'nin 60 km kuzeyinde Göynük'ün (Hades) fethine göndermiştir. Burada yaşayan Ermeniler, Kayseri-Elbistan-Halep kervan yolunu kesip tüccarlara büyük zarar vermekteydiler. Kilikya Ermeni Kralı uyarılmasına rağmen saldırıları durdurmamıştı. Göynük'ü ele geçiren Memlûk güçleri burayı tahrip edip Ermenileri dağıtmıştır (Aynî 2010, 118). Baybars 1275'te Kilikya seferine çıkarak Ermenilerin merkezi Sis'i ele geçirmiştir. Ayas, Misis, Adana ve Tarsus gibi yerler yağmalanıp tahrip edilmiş ve Ermeni Kralı vergiye bağlanmıştır. Ancak onların Moğollarla iş birliği devam etmiş ve zaman zaman birlikte Memlûk topraklarına saldırmışlardır. Memlûklerin Antakya, Antep ve Birecik gibi şehirlerde hakimiyetlerini sağlamıştıktan sonra Rumkale'nin fethi elzem olmuştur. Yukarıda izah edildiği gibi bu bölgenin güvenli hale getirilmesi için Rumkale'nin elde tutulması gerekiyordu.

2. Sultan Said Berke Zamanında Bedreddin Beyserî'nin Rumkale'yi Kuşatması

Sultan Baybars'ın 1277'de ölümünden sonra yerine oğlu Melik Said Berke Han (1277-1279) geçmiştir. Ermeniler 1277'de Memlûklere karşı Moğollarla birlikte Elbistan'da Huni de savaşmışlardı. Gerek bu olay gerekse Ermenilerin Memlûklere karşı düşmanca tavırları nedeniyle onları cezalandırmak üzere sefere karar verildi. Sultan, 1279'da (H.677) Ermenilerin üzerine yürümek amacıyla Dımaşk'a gelmiştir. Ancak kendisi sefere çıkmayarak 13 Mayıs 1279'da (H. 29 Zilhicce 677) ordusunun bir kısmını Bedreddin Beyserî komutasında Rumkale'ye diğer kısmını da Seyfeddin Kalavun komutasında Sis üzerine göndermiştir. Beyserî'nin komutasındaki ordu Mısır ve Suriye birlikleri olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Aslen Antepli olan ve bölgede daha önce Ermenilerle mücadele eden tecrübeli komutanlardan Hüsameddin el-Ayıntabî Suriye, Beyserî ise Mısır birliklerini idare etmekteydi. Memlûk ordusunda 9000 süvari ve 4000 yaya olmak üzere toplam 13.000 asker altı günlük bir yürüyüşten sonra 19 Mayıs 1279'da Rumkale'ye ulaşmıştır (Karatay el-İzzî el-Haznedârî 2005, 163; Baybars el-Mansurî 2016, 168; Şâfi b. Ali 1998, 40; Aynî 2010, 202-203; Sümer 1970, 11).

Beyserî'nin Rumkale'yi kuşattığı sırada burada Katolikos olarak I. Hagop bulunmaktaydı. Bu şahıs Rumkale hâkimi olduğu için Glayzetzi (Kaleli) adıyla anılmakta olup aynı zamanda âlim biriydi (Urfalı Vahram Rabuni 2023, 48). Bu kuşatma hakkında Memlûk kaynaklarında sınırlı bilgi bulunmakla birlikte muasır Süryani müellif Abu'l-Faraç olayı detaylı şekilde izah etmektedir. Onun verdiği bilgiye göre Memlûk ordusu Merziban Çayı kenarında karargâhını

kurmuştur. Beyseri, Rumkale'nin yöneticisi Ermeni Katolikosu'na biri Arap diğeri de Ermeni olmak üzere iki elçi göndererek Sultan'ın ondan kaleyi teslim etmesini istediğini, bunu yaparsa ona iki seçenek sunduğunu bildirmiştir. Bunlardan ilki Kudüs'e gidebileceği ve iaşe için yeteri kadar köy verileceği, ikincisi ise Kilikya'ya gitmek isterse katır ve atlarla oraya götürüleceği idi. Eğer bunları kabul etmeyip kaleyi teslim etmezse Hıristiyanların kanının dökülme vebalinin kendisinde olacağı belirtilmiştir. Ancak Katolikos teslim olmadığı gibi ölünceye kadar savaşaacağını belirtip Sultan'a da itaat etmeyeceğini bildirmiştir. Bunun üzerine Beyserî askerlerine bütün gece Rumkale etrafında bulunan bahçelerden ağaç kestirerek merdivenler yaptırıp 20 Mayıs 1279 Cumartesi günü sabahı kaleyi şiddetli şekilde kuşatmıştır. Memlûk birlikleri surlara merdivenler dayayıp dış kaleye girmeyi başarmışlardır. Burada yaşayan ahali iç kaleye kaçarak direnmeye devam etmiştir. Beyserî beş gün boyunca dış kalede bulunan evleri tahrip edip yağma ettirir ve ganimet toplayıp yangınlar çıkartır. Burada bulunan tahıl ambarları boşaltılır; bağlar ve meyve ağaçları kesilir, değirmenler yıkılır. Hamamlar tahrip edilip taşları Birecik'e nakledilir (Abu'l-Faraç 1983, 603-604; Honigmann-Darkot, 778; Durmuş 2022, 36).

Rumkale kuşatması devam ettiği sırada Karamanoğlu Mehmet Bey, Moğolların saldırısından korktuğu için Memlûk Sultanı Said'e haber göndererek kendisini Suriye'ye geçirmek üzere yardım edilmesini istemiştir. Bunun üzerine Sultan Beyserî'ye haber göndererek ona yardım etmesini söylemiştir. Bunun üzerine Beyserî, Rumkale kuşatmasını kaldırıp Kilikya'ya yürümüştür. Bu arada Melik Said Ermeni Kralı II. Leon'a haber gönderip Beyserî'ye sınırlarından geçerek Karamanoğlu'na yardım etmesine izin vermesini istemiştir. Kral onun bu isteğini kabul edip Beyserî'nin Karamanoğlu ile buluşup dönmesine imkân sağlamıştır. Abu'l-Faraç bu süreç içinde Beyserî'nin Kilikya'ya gelip 15 gün boyunca yağma yaptığını yazmaktadır. Beyserî daha sonra bölgede bulunan Seyfeddin Kalavun'la buluşmuş olmalı ki 10 gün boyunca da Aynizerbe (Anavarza) civarında karargâh kurarak yağma ve tahribata devam etmiştir. Bu sırada Memlûk güçleri bölgede bulunan Ermenilere ait manastırları yıkmıştır (Abu'l-Faraç 1983, 604).

Sultan Seyfeddin Kalavun tahta çıktıktan hemen sonra Haçlıların elinde bulunan kalelere karşı seferlere girişmiştir. 1279'da (H.678) Kahire'de sefer hazırlıklarına başladığında nereye gideceğini gizli tutmuştur. Hatta seferin Rumkale üzerine yapılacağı şayiası yayılmıştır. Ancak Markap Kalesi'ne yönelen Seyfeddin Kalavun burayı fethetmiştir (İbn Abdüzzâhir 1961, 78). Kilikya Ermeni Kralı Kalavun'un seferini önlemek için barış teklif edince, iki taraf arasında anlaşma yapılmış ve Rumkale'de oturan Ermeni Katolikosu ve orada bulunan ruhanilerin de buna uyması anlaşma metnine yazılmıştır (İbn Abdüzzâhir 1961, 101). Ancak Ermeniler, Moğollarla birlikte Memlûkler üzerine düzenlenen 1281 seferine iştirak etmişler ve müttefikleriyle II. Humus Savaşı'nda mağlup olmuşlardır (Korykoslu Hayton 2023, 173; Akkuş Yiğit 2015, 185; Çelik 2021, 121).

3. Sultan Eşref Halil b. Kalavun'un Rumkale'yi Fethi

Seyfeddin Kalavun'un ölümü üzerine oğlu Eşref Halil b. Kalavun 11 Kasım 1290'da sultan olmuştur. Onun yaptığı ilk iş, babasının vasiyet ettiği yarım kalan Akka'nın fethini tamamlamaktır. Nitekim Memlûk kuvvetlerinin saldırısına dayanamayan Akka 18 Mayıs 1291'de fethedilmiştir. Arkasından da Sur, Sayda, Beyrut, Tartus, Aslis, Hayfa ve Cübeyl alınarak sahil mıntıkası Haçlılardan temizlenmiştir (Runciman 1987, 350-356; Buhl 1978, 250; Demirkent 1996, 542; Kopruman 1992, 474; Özaydın 1997, 319; Kanat-Burçak 2013, 201; Çelik 2021, 124).

Sultan Halil, bölgedeki Haçlı hakimiyetine son verdikten sonra yeni hedef olarak Rumkale'yi

seçmiştir. Burası Güneydoğu Anadolu'da Ermenilerin elinde bulunan birkaç yerden biriydi. Rumkale'nin fethiyle stratejik bir nokta ele geçirilmiş olacak ve Birecik'in güvenliği sağlanacaktı. Böylece Memlûklerin hâkimiyet kurmak istedikleri Güneydoğu Anadolu'da Birecik'ten başka önemli bir köprübaşı daha elde edilmiş olacaktı. Hem bölgede Ermeniler kontrol edilecek hem de Moğolların, Suriye'nin kuzeyindeki baskıları bertaraf edilecekti.

1291 yılında İlhanlı Hükümdarı Argun vefat edince, Moğollar arasında karışıklık çıkmış ve onlardan bir grup Ermenilerin elinde bulunan Rumkale'ye sığınmıştı. Bunlar zaman zaman Müslümanların yollarını kesip, yakaladıklarını öldürüp bir kısmını da esir etmişlerdi. Ayrıca Ermeni ve Moğollar bölgeden Suriye tarafına geçen ticaret yollarını da vurmaktaydılar. Bundan dolayı Müslümanlar Halep Naibi'ni Sultan'a gönderip ondan yardım istemişlerdi. Muasır müellif Baybars el-Mansurî, Rumkale'den başka etrafında fethedilmeyen yer kalmadığını, oraya komşu olan ve yolu oradan geçen tüm Müslümanların arzusunun buranın fethedilmesi olduğunu yazar (Baybars el-Mansurî, 2016, 122).

Sultan Halil, Rumkale çevresinde Müslümanların yardım taleplerini görmezden gelmemiş ve ümerası ile istişare ederek buraya sefer kararı almıştır. 1292 baharında Kahire'de sefer hazırlıklarına başlanırken, Halep ve Dımaşk naiplerine de haber gönderilerek Rumkale üzerine gidileceği, kuşatma için gerekli teçhizatların hazırlanması ve asker toplanması emri verilmiştir. Zaten Sultan Halil, Akka fethi sonrası Kilikya Ermeni Kralı II. Hetum'a zaferini bildirmek için gönderdiği mektubunda hedefinin onun elinde olan topraklar olduğunu bildirmiştir (Holt 1999, 107; Kılıç 2010, 154).

Sultan Halil, Kahire'de babasının türbesine gidip, dua edip ihسانlarda bulunduktan sonra yanına veziri İbn Sel'us'u ve ümerasını da alarak 29 Mart 1292'de (H.8 Rebiyülahir 691) ordusunun başında Mısır'dan Suriye'ye doğru harekete geçmiştir. 25 Nisan 1292'de (H.6 Cemaziyülevvel 691) Dımaşk'a ulaşmış ve burada Suriye kentlerinden gelen askerler de ordusuna katılmıştır. Hama Emiri Melik Muzaffer Mahmud ve amcası Melik Efdâl, Sultanı Dımaşk'ta karşılamış ve sonra da sefer güzergâhında olan Hama'da onu ve ordusunu ağırlamak için geri dönmüştür.

Sultan Halil, sefer öncesi Dımaşk'ta askerlerine para dağıtmıştır. 5 Mayıs'ta da (H.16 Cemaziyülevvel 691) ordusuyla Dımaşk'tan hareket ederek önce Hama'ya varmıştır. Melik Muzaffer, Sultanı karşılayıp bir ziyafet çektikten sonra sarayını ona tahsis etmiştir (Hama meliki Muzaffer'in Sultan Halil'i karşılaması ve ağırlamasını muasır Ebi'l-Fidâ ve muahhar müelliflerinden Bedreddin Mahmud el-Aynî ayrıntılı şekilde anlatırlar. Buna göre o, Emir Baydara ve Emir Sücaî'ye Sultan Hama tarafına gelirse ağırlamak istediğini belirtip bunu Sultan'a sormalarını ister. Onlar da Sultan'a sorup olumlu cevap alınca Melik Muzaffer hazırlıklara başlar. Sultan Hama'ya ulaştığında büyük bir sofraya hazırlanır. Sultan, ümera, askerler ve diğerleri de bu ziyafete katılırlar. Sultan sofranın başına oturur ve Melik Muzaffer ona hizmet eder. Hatta Sultan'ın önüne konan yiyecek ve içecekleri önce kendisi tadıp kontrol etmek istese de Sultan ona mâni olur. O sofranın başında ayakta durur ve Sultan kalkıncaya kadar oturmayacağına dair yemin ettiğini belirtir. Sultan'a birçok çeşit yemek yanında şeker, limon ve kırmızı da ikram edilir. Tüm emirler ve askerler de ziyafete katılırlar. Bu ziyafeti hazırlamak için Hama Melikin'in Üstâdânı Sarımeddin, Memlûk Emiri Alameddin et-Taybers'e 1200 koyun, 100 at ve 80 inek kestiklerini ve 1000 sahan da helva hazırladıklarını söylemiştir. (bk: Ebi'l-Fidâ 1288, 27; Aynî 2010, 112; Şeşen 2018, 89). Kaynaklarda Sultanın Hama'ya gelişi ayrıntılı şekilde tasvir edilir. Sakiyyat

Salamiya girişinden kente giren Sultan'ı Melik Muzaffer karşılar. Onun için hazırlanan otağa kadar yerlere halı serilir ve onun atının yularını çeken Melik Muzafer onu sarayına götürür. Hama Meydanı'nda çadırlar kurulmuştu. Sultanın bindiği atın yularını çeken Melik Muzeffer atıyla meydana girer. Onun atının yularını tutar ve onu meydana hazırlanan sofraya götürür. Ziyafet sonrası Sultan Hama Emiri'nin sarayına gider. Burada yine Melik onun atının yularını tutar. Burada dinlenen ve hamama giren Sultan daha sonra Asi Nehri kenarına giderek burada bulunan kırmızı kuş olarak bilinen Babü's-Sakafi (Sakafi Kapısı) surunun dibinde bir müddet dinlenir. Buradan Hama Meliki Muzaffer ve amcasıyla birlikte av için çöle çıkarlar. Burada Sultan güvercin, geyik ve vahşi hayvan avlar. (bk: İbnü'l-Cezerî 1998, 101; Baybars el-Mansurî, Tuffe 2016, 122; Fazlullah el-Ömerî 1971, 308; Aynî 2010, 112. İbn Tagrîbirdî 1992, 12). Daha sonra Sultan Halil, Hama Meliki ve güçlerini de yanına alarak 7 Mayıs 1292'de (H.28 Cemaziyevvel 691) Halep'e ulaşmıştır (Kahire ile Rumkale arası uzaklık 1500 km'yi bulmaktadır. Sultan Halil 29 Mart'ta Kahire'den yola çıkıp, Dımaşk, Hama ve Halep'e uğrayıp buralarda bir müddet mola verdikten sonra 27 Mayıs 1292'de Rumkale'ye ulaşmıştır. Halep Rumkale arası yaklaşık 150 km olup buraya dört günde varılmıştır. Bu yolculuğun nasıl yapıldığı hakkında bilgi verilmemektedir).

Halep, Memlûklerin Suriye'nin kuzeyindeki en büyük kenti olup Anadolu üzerine yapılacak seferlerde ordunun toplandığı ve hazırlıkların gözden geçirildiği son yerdi. Burada hazırlıklar tamamlanır ve savaş planı yapılırdı. Halep ve sahil bölgelerinin kuvvetleri de orduya katılırdı. Halep'te altı gün kalan Sultan 23 Mayıs'ta (H.4 Cemaziyelahir 691) buradan hareket ederek dört günlük bir yürüyüşten sonra 27 Mayıs'ta (H. 8 Cemaziyelahir 691) Rumkale önlerine gelerek şehri kuşatma altına almıştır. Rumkale Seferi'ne katılan tarihçi Baybars el-Mansurî ve Hama Meliki'nin yeğeni Ebi'l-Fidâ kuşatma ve çatışmaları birinci ağızdan anlatırlar. Ebi'l-Fidâ "*Bu kuşatma şahit olduğum olaylardan biri olup Hama birlikleri kalenin doğusuna bakan tepenin üzerindeydi. Buradan kalenin içindeki halkın telaşını ve çatışmalarını izledik*" der (Ebi'l-Fidâ 1288, 28). Baybars el-Mansurî de "*Rumkale'sine hareket ettik. Oraya peş peşe inen gruplar halinde geldik. Saldırımı sıkılaştırdık. Çadırlar kalabalık bir şekilde kuruldu. Muhasaraya başladık*" (Baybars el-Mansurî 2016, 123) diyerek şahit olduklarını yazar. Baybars el-Mansurî, Rumkale'ye yardıma gelen Moğol ve Ermenileri takip için hazırlanan birliğe katılıp Samsat'a kadar gitmiştir.

Sultan Halil, Rumkale önüne geldiğinde ilk olarak Ermeni Katolikosu'ndan teslim olmasını ister ve bunu defalarca tekrar eder. Ancak o teslim teklifini reddeder (Başkumandan Simbat 1946, 92). İslam kaynakları bilgi vermemekle birlikte Rumkale'yi Kilikya Ermeni Kralı II. Hetum'un dayısı Baron Raymont'un savunduğunu ileri sürmektedir (Hetum 2023, 183). Ermenilerin teslim teklifini reddetmeleri üzerine Sultan saldırı emrini verir. 33 gün süren Rumkale Kuşatması sırasında önemli olaylar yaşanır. Bunların ayrıntılarına gelince; Memlûkler kuşatma savaşlarının vazgeçilmez unsuru olan farklı türden pek çok mancınık getirmişlerdi. Kaynaklarda mancınık sayısı hakkında farklı bilgiler verilmektedir. Memlûkler bu mancınıkları Suriye kentlerinden temin etmiş olup onlar Frenciye, Şeytaniye ve Karaboğa (Kurabuğa) türündendi. Frenciye, Haçlılardan alınmış ya da onlar örnek alınarak yapıldığı için bu isim verilmiştir. Şeytaniye ve Karaboğa mancınıklar ise Moğollardan ele geçirilmiş ya da onlarınkiler taklit edilerek yapılmıştır.

Aybek ed-Devâdarî Memlûk ordusunun Rumkale etrafına 20 mancınık kurduğunu ve bunun birinin Hama emirine ait olduğunu yazmıştır (Aybek ed-Devâdarî 1971, 33). Cezerî ise mancınık sayısı ve nerelere dikildiği konusunda ayrıntılı bilgiler vermiştir. Buna göre: Kible (güney)

tarafından dağın başında 5 Frenciye ve 15 de Karaboğa ve Şeytaniye, Hama birliklerinin bulunduğu doğu tarafa bir, Emir İzzeddin el-Efrem Fırat kenarına iki ve dağın başına bir, Sultan'ın karargahının bulunduğu doğu tarafına bir ve Emir Bedreddin Beyserî'nin bulunduğu batı tarafına ise bir olmak üzere toplam 26 mancınık dikilmiştir (İbnü'l-Cezerî 1998, 109). Nüveyrî ve Makrizî mancınık sayısını 20 olarak vermiştir (Nüveyrî 2004, 143; Makrizî 1997, 233). Aynı bu sayıyı 23 olarak göstermiştir (Buna göre: biri kalenin girişinde diğeri de kalenin karşısında yüksek tepenin üzerinde Hama Meliki'nin yanında olmak üzere 23 mancınık getirilmişti. Bunlardan kaleye taş yağdırılıyordu. Diğer biri de Dımaşk Naibi Sencer eş-Şücai'nin yanındaydı Aynî 2010, 113). Mancınık türlerini tüm müellifler Frenciye, Karaboğa ve Şeytaniye olarak kaydetmiştir. (Memlûklerin Rumkaleye kaç tane mancınık getirdikleri konusunda kaynaklarda farklı bilgiler bulunmaktadır. Bu sayının 23 civarında olduğu bilinmektedir. Bu kalenin kuşatılması için Haçlıların kullandığı 5 Frenciye ve Moğolların kullandığı 15 Karaboğa ve Şeytaniye türlerinden mancınık getirilmişti. Moğolların kullandığı bu mancınıkları kendileri imal etmeyip Çin'den almaktaydılar. Hatta Hülagü'nün yanında 1000'den fazla mancınık ustası varmış. Bu silahları Memlûkler düşmanlarından mı ele geçirmişlerdi yoksa onları örnek alarak mı imal etmişlerdi, bu durum malum değildir. Fakat daha önceki Haçlı kalelerinin kuşatılmasında da mancınık kullanmaktaydılar. Sultan Seyfeddin Kalavun, Trablusşam şehrini H.688 yılında kuşattığında 6 Frenciye ve 13 de Karaboğa türünden mancınık kurmuştu. bk: Aybek ed- Devâdârî 1971, 333; en-Nüveyrî 2004, 47; İbn Kesîr 1995, 542; Makrizî 1997, 778, neşredenin 2. numaralı dipnotu; Spuler 1987, 448-449). Honigmann Rumkale'ye Memlûklerin 33 mancınık getirdiklerini belirtmiştir (Honigmann-Darkot 1978, 779).

Rumkale Kuşatması'na katılan Tarihçi Ebi'l-Fidâ Hama birliği içinde olup şahit olduklarını aktarır. İbn Aybek ed-Devâdârî ise kuşatmaya katılan babasının kendisine anlattıklarını nakleder. Memlûk ordusunun Rumkale'yi dört tarafından kuşattığı görülmektedir. Hama melikinın askerleri kalenin doğu tarafında bulunan Cebel-i Mutal başına çıkarak getirdikleri mancınığı dikerek kuşatmaya katılırlar. Memlûk güçleri ise kible (güney) tarafına doğru uzanan vadiye 15 Karaboğa ve Şeytaniye mancınığı yerleştirilerek kaleye gülle yağdırmaya başlamıştır (Ebi'l-Fidâ 1288, 28; Aybek ed-Devâdârî 1971, 333; Fazlullah el-Ömerî 1971, 309). Memlûklerin bu silah üstünlüğü karşısında kaleyi savunan Ermeniler ağır kayıplar vermiştir. Ebi'l-Fidâ kendisinin de içinde bulunduğu Hama birliklerine Sultan'ın emir vererek saldırılarını şiddetlendirmelerini istediğini belirtir. Onların fırlattığı taşlarla kalenin surları ve evleri tahrip edilir. Bunun üzerine Ermeniler, dış kaleyi terk ederek iç kaleye çekilirler. Müellif mancınıkla atıkları taşların iç kalenin ortasına düştüğünü ve müdafilerin oraya buraya kaçtıklarını gördüğünü yazar (Ebi'l-Fidâ 1288, 28). Memlûk güçleri mancınıklarla kaleyi dövmenin yanında getirdikleri kazma ve küreklerle lağımlar kazarak surları patlatıp burçlara kadar ulaşmış sancakları dikerler. Tüm bunlara rağmen Ermeniler şiddetli şekilde kaleyi savunup yıkılan sur ve burçları tamir edip içeriden Memlûk ordusuna ok ve diğer silahlarla karşı koymuşlardır.

Kuşatma 20 gün sürdüğü hâlde Rumkale bir türlü düşürülemedi. Bu durum başta Sultan olmak üzere ümera ve askerler arasında bıkkınlığa ve yılgınlığa sebep olmuştur. Kuşatma devam ettiği sırada burayı savunan Ermeniler, Kilikya Ermeni Kralı'ndan yardım istemişlerdir. Bu sırada Ermenilerin yardım gönderdiği ve Moğolların da Fırat'ı geçerek Rumkale'ye yaklaştığı şayiaları Sultan Halil'i endişeye düşürmüştür. Hatta yardım geldiği haberlerini duyan Ermeniler, sevinç gösterileri yapıp ziller çalmışlar ve cesaretlenmişlerdir. Arap emirlerinden İbnü'l-Muhanna bir Moğol tümeninin Fırat'ı geçerek Ermenilere yardıma geldiğini Sultan Halil'e iletmiştir. Bu haberi

alınca Sultan otağına gidip emirlerle istişare eder. O, Naibü's-saltana Baydara'ya kuşatmayı kaldırıp geri dönmeleri gerektiğini ve ertesi yıl gelip kaleyi yeniden muhasara etmek istediğini bildirir. Hatta Sultan, emirlerle yapılan toplantıda kendisi değil de Baydara'ya uzun süren kuşatmadan, kardan, yağmurdan ve şiddetli soğuklardan bıktığını ve geri dönmek istediğini söyler. Baydara'nın bu sözlerine emirler sessiz kalır. Bunun üzerine Sultan, Baydara'nın sözleri hakkında ne düşündüklerini onlara sorar. Emirlerden Rükneddin Çalık (Rükneddin Çalık: Baybars b. Abdullah el-Çalık es-Salihî 1307'de (H.707) vefat etmiştir. (bk: İbn Tagrîbirdî 1985, 474) “*ey kardeş bir Sultan ordusunu bir yere getirip orayı günlerce kuşattığında bir istisna dışında oradan çekildiğini duymadık. Böyle gelenek yok*” der. Emir Hüsameddin Lâçin de söz alarak “*vallahi kardeş hepimiz ölsek de bu kaleyi fethetmeden geri dönmeyeceğiz*” der. Kuşatma sırasında pek çok emir ve asker öldürdüğünden Baydara bu sözlerden pek hoşlanmaz. Büyük emirlerden Şemseddin Sungur el-Aşkar'a dönerek “*Ne düşünüyorsun kalalım mı yoksa gidelim mi*” diye sorar. O da öfkelenerek “*Ey emir savaş çocuk oyunu mu, bizden kimler öldü kimler gitti ki kalenin kuşatmasını kaldıralım*” der. Bunun üzerine Sultan ona sinirlenerek “*Bu sözlerden büyük bir öfke doğar. Nasıl olur. Fırat'ı geçen bu düşmanla savaşabilir miyiz?*” der. Bunun üzerine Sungur el-Aşkar “*eğer Sultan emirlerden bazılarıyla birlikte ata binip düşmanla karşılaşmamı emrederse o zaman Allah'tan ona karşı zafer dileriz*” der (Aynî 2010, 114-115).

Baybars el-Mansurî, Rumkale Kuşatması devam ederken kalenin doğu tarafında dağların arasından bir grup Moğol askerinin belirmediği haberinin gelmesi üzerine Sultan'ın emriyle bunun doğru olup olmadığını araştırmak üzere Emiri-i Silah Bedreddin'in komutasında dört binler (Emirü'l-elf diye kaynakta geçen bu ifadenin aslında “emirü mie mukaddem elf” yüzler emiri binler komutanı olması gerekir. Memlûklerde en büyük komutan yüzler emiri binler komutanı olup emirinde 100 memlûkü olan ve sefere giderken 1000 askere komutanlık yaptığı için bu şekilde isimlendirilir.) emirinin bulunduğu bir kuvvet çıkardığını yazar. Bu kuvvetin içinde kendisinin de olduğunu söyleyen müellif diğer binler emirlerinden Rükneddin Taksu en-Nasirî, Seyfeddin Balaban el-Halebî ve Hüsameddin Laçin es-Silahdar'ın adını sayar. Hızlı şekilde hareket ederek Samsat üzerinden Fırat'ı geçtiklerini belirten müellif, gece gündüz yol alarak doğuya doğru ilerlediklerini ancak kimseyi bulamayıp döndüklerini ve tekrar kuşatmaya dahil olduklarını yazar. Baybars el-Mansurî, Moğolların Rumkale yakınlarına kadar gelerek kendilerini gözetledikleri haberi ile ilgili sonradan kendisine anlatılan bir olayı da nakleder. Buna göre Rumkale yakınına kadar gelen Moğol birliği içinde bulunan Bedreddin Canikli İbn el-Baba adlı komutan Muhammed b. Kalavun zamanında Mısır'a gelmişti. Bu şahıs söz konusu Moğol grubunun içinde kendisinin de bulunduğunu, sayılarının yaklaşık 10.000 kişiye vardığını ve başlarında ise Bitmiş adlı bir komutan olduğunu söyler. Moğolların da Memlûk askerlerinin üzerlerine geldiğini öğrendiklerini, toplanarak onları gafil avlamak için fırsat kolladıklarını anlatır. Ancak Memlûk askerlerinin kendilerine yaklaştığını görünce dağlara gizlendiklerini sonra da kaçıp gittiklerini söyler (Baybars el-Mansurî 2016, 123-124; Baybars el-Mansurî 1998, 289). Neticede Ermenilere yardım amacıyla gelen Moğollar, Rumkale'ye ulaşmalarına rağmen hem geç kalmışlar hem de savaşmadan çekilip gitmişlerdir (Irwin 1986, 78). Bu sırada İlhanlı Hanı Geyhatu, Memlûklerin Rumkale'yi kuşattıkları haberini alınca Ermenilere yardım amacıyla iki birlik göndermiştir. Bunlardan biri Moğol Şehzadesi Tayçu Oğul komutasında Tagaçar, Bugaday Aktaci ve Tammaçi İnak adlı komutanların bulunduğu birlikti. Diğeri ise Moğol Şehzadesi Sukay komutasında Emir Timur Buka ve Karaca adlı komutanlar eşliğindeki birlik ise Ahlat ve Erciş yoluyla Rumkale'ye doğru ilerlemişti. Muhtemelen her iki birlik birleşip Rumkale'ye yaklaşırsa da

fetih haberini öğrenince geri çekilmişlerdir (Paydaş 2022, 23; Durmuş 2022, 37). Yukarıda da izah edildiği gibi bu birliğin Rumkale'ye yaklaştığını öğrenen Sultan Halil bunlara karşı kuvvet gönderse de Moğollar Memlûklerle karşılaşmaktan imtina edip çekilip gitmişlerdir.

Müellif Aynî de Rumkale ile ilgili bilgilerini Musa b. Muhammed b. Yahya el-Yûsufî'nin (ö.1358), Nüzhetü'n-Nâzır adlı eserinden nakletmektedir (Söz konusu bu eserin Rumkale'nin fethi kısmı da dahil olmak üzere büyük bir kısmı kaybolmuş olup Muhammed b. Kalavun dönemine ait H.733-741 yıllarına ait olan dönem günümüze ulaşmıştır. Bu eserin söz konusu kısmı yayımlanmıştır. (bk: Yusufi, Musa B. Muhammed b. Yahya 1986). Sultan Halil'in Rumkale'ye yardıma gelen Ermeni ve Moğollara karşı kuvvet gönderdiğini yazmaktadır. O, Baybars el-Mansurî'nin aksine Sungur el-Aşkar'ın da bu birliğin içinde olduğunu ve onunla emiri silah Bedreddin Bektaş el-Fahredden'in komutasında 2000 asker, Arapların Muhanne, Fadıl, Mirî ve Beni Kilap kabileleri savaşçıları ile Türkmenlerden hazırlanan bir kuvvetin Fırat'ın doğu tarafına gönderildiğini belirtir. Müellif, Arap Emiri İbnü'l-Muhanna'nın aslında gördüğünün Moğollar değil Ermeniler olduğunu yazmaktadır. Rumkale ahalisinin yardım istemesi üzerine Kilikya Ermeni Kralı 5000 kişilik bir birlik hazırlamış, onları Moğollara benzetmek için onlar gibi giydiren ve kuşandırıp ellerine mızrak ve davul vererek göndermiştir. Hatta onlar Moğol atlarına bindirilmiştir. Bunlar Fırat'a doğru gönderilip Arapların onları görmeleri ve Moğol askeri zannetmeleri sağlanmıştır. Ermeni Kralı Memlûklerin onları Moğol zannedip kalplerine korku salınacağını ve Rumkale'ye saldırılarını durdurup geri döneceklerini düşünmüştür. Ancak durum onun hesap ettiği gibi olmamıştır. Sultanın memlûklerinden, Arap aşiretlerinden ve Türkmenlerden oluşan birlik doğruya doğru gidip Fırat kenarına kadar ulaşmıştır. Memlûk ordusunun üzerlerine geldiği haberini alan Ermenilerin hilesi ortaya çıkıp kaçmak zorunda kalmışlardır. Geri dönen Memlûk kuvvetleri ise yeniden Rumkale Kuşatması'na katılmışlardır (Aynî 2010, 114-115).

Baybars el-Mansurî, Rumkale Fethi'nde en çok payı olanlarından birinin Sencer eş-Sücaî olduğunu söylemektedir. Şöyle ki onun aklına ilginç bir fikir gelir. Üzeri kapalı ahşap bir kule yaptırıp sağ ve sol taraflarını yere sabitler. Buradan iç kalenin burcunun mazgallarından birine bir zincir gerdirir. Memlûk askerleri yüksekte asılı olan bu zincire tutunarak kaleye girmeyi başarırlar. Onlardan kaleye giren ilk kişi Bedreddin Bektaş el-Fahrî'nin uşaklarından Seyfeddin Akçaba'ydı. İleri gelen memlûklerden olmayan bu şahıs zincirden tutunarak kaleye tırmanırken yaralanmıştı. Onun oğlu Muhammed de Sultan'ın hizmetindeydi (Seyfeddin Akçaba: Sultan Eşref Halil, Rumkale'nin Fethi sırasında gösterdiği yararlılıktan dolayı takdirine şayan olan bu şahsa emirlik vermek ister. O da bunun Sultan'ın hizmetkârı olan oğlu Muhammed'e verilmesini talep eder. Bunun üzerine Sultan ona ikta ve tablhane (Memlûklerde nevbet çalınmasından sorumlu olan emirdir. bk: Özbek 2019, 94) görevini verdi. Fakat bu görev Sultan Eşref Halil'in katledilmesinden dolayı gerçekleşmese de daha sonra bu şahıs Feyyum Valiliği'ne getirilmiştir. (bk: Baybars el- Mansurî 1998, 289; Ahmed Abdülvehhâb en-Nüveyrî 2004, 227; Makrizî 1997, 233; Şeşen 2018, 89). Seyfeddin Akçaba'nın cesareti ve gayretini gören Sultan Halil ona bir kaftan gönderip emirliğe yükseltilmesi, ikta verilmesini ve tablhane görevine tayin edilmesini Bedreddin el-Bektaş'a Dımaşk'a vardıklarında hatırlatmasını söylemiştir. Ancak Seyfeddin Akçaba ikta ve tablhane emirliği görevinin oğlu Muhammed'e verilmesini istemiştir. Rumkale Kuşatması'nda Sultan, savaşan askerlerin arasına kadar girip onları cesaretlendirecek sözler sarf etmekte ve askerler de ona alkışla karşılık vermekteydiler. Bu güçlü kuşatma ve saldırı karşısında Ermeniler daha fazla direnemediler. 28 Haziran 1292'de (H.11 Recep 691) yıkılan surlardan içeri

giren ve burçlara tırmanan askerler Memlûk sancaklarını oraya diktiler. İç kalede etrafındakilerle birlikte bir yere sığınan Katolikos Stepannos aman diler. Ancak Sultan, kendisine ve teslim olacaklar dışında kimseye garanti vermemiştir. İç kaleye giren Memlûk askerleri Ermenileri etkisiz hâle getirmiş, Katolikos ve yanında bulunanlar teslim alınmıştır. Sultan Halil, fetih öncesi Rumiyye adı verilen kalenin ismini Kalatü'l-Müsliminü'l-Eşrefiye şeklinde değiştirmiştir. Zamanla Eşrefiyye söylenmez olmuştur. Fetih sonrası İslam ülkelerine, Dımaşk ve Kahire gibi Memlûk kentlerine fetihnâmeler gönderilmiştir (Ebi'l-Fida 1288, 27–28; Hetum 2023, 108; Aybek ed- Devâdarî 1971, 323-324; Nüveyrî 2004, 144; Fazlullah el-Ömerî 1971, 309; İbnü'l-Verdî 1996, 230; Makrizî 1997, 234; Aynî 2010, 111-114; Nüveyrî 2004, 143-144; İbn Haldun 1445, 1468; İbn Tagrîbirdî 1992, 12; İbn İyâs 1960, 370; Sağlam 2018, 108; Çelik 2021, 124).

Fazlullah el-Ömerî'nin yazdığına göre Rumkale'ye Kalatü'l-Müslimin hatta Kala-i Zerrin (Altınkale) adı verilmiştir (Fazlullah el-Ömerî 2014, 412). Rumkale'nin fethinden dolayı da Sultan Halil'e methiyeler yazılmıştır (İnşa divanı katiplerinden Ebu's-Sinâ el-Halebî Sultan Halil'i Rumkale Fethi'nden dolayı onun hakkında aşağıda iki kıtasını verdiğimiz uzun kasideyi yazmıştır. (bk. Aybek ed-Devâdarî 1971, 334-338; Fazlullah el-Ömerî 2014, 309-312; İbn Kesîr 1995, 542-545). Rumkale'nin alınmasıyla Sultan Halil, Doğu Anadolu ve Irak kapılarının Memlûklere açıldığını düşünmüş ve buraları taraflarını fethedebileceğini düşünmeye başlamıştır (Paydaş 2022, 24).

Memlûk ordusu Rumkale'yi amanla değil kılıçla fethetmişti. Bundan dolayı savaşıclardan pek çoğu öldürülmüştür. Kadın ve çocuklar dâhil birçok kişi de esir edilmiştir. Aynî, fethedilen yerin bir kale olduğu için burada bulunanların çoğunun savaşıcı olduğunu ve fazla ticari malın bulunmadığını yazar. Bu yüzden ganimet ele geçiremeyen Memlûklerin çok kızgın olduklarını belirterek Ermenilere acımadıklarını, Katolikos da dahil 300 esir alındığını ve onların Mısır'a götürüldüğünü kaydeder (Aynî 2010, 116). Ancak diğer müellifler esir sayısının 1200 kişi olduğunu belirtirler. Bu esirler Memlûk Sultanı'nın Mısır'da bulunan tersanelerine sevk edilerek orada çalıştırılmışlardır (Aybek ed-Devâdarî 1971, 333; Zehebî 2003, 680; Makrizî 1997, 234; İbn Tagrîbirdî 1992, 12; İbn Dokmak 1985, 331; Honigmann-Darkot 1978, 779). Ermeni müellifleri ise bu sayıyı 30.000 olarak verirler (bk: Simbat Vekayinamesi'ni yayınlayanın notu: XIV. yüzyılı Ermeni müellifi Nerses Balientz, Memlûkların Rumkale'den 30000 esir alarak, Mısır'a götürüp köle yaptıklarını ifade etmektedir. Simbat 1649, 92) Ancak Memlûk kaynaklar bu sayıyı doğrulamazlar.

Rumkale Kuşatması sırasında Sultan Baybars zamanında Memlûklere sığınan Hatiroğlu ailesinden Şerefeddin b. el-Hatir, Emir-i Candar Şihabeddin Ahmed b.Rükneddin, Sultanın hizmetkârlarından İzzü'l-Mısri, Nevbet başı Halil b. Refia, bunlardan başka ecnadü'l-halka (Daimi ordu olup ölen sultanlara bağlı askerlerdi. (bk; Kopruman 1992, 23; Özbek 2018, 171). ve ümeranın memlûklerinden pek çok asker şehit olur (Aybek ed-Devâdarî 1971, 333; Zehebî 2003, 680; İbnü'l-Cezerî, 1998, 109; Makrizî 1997, 234; İbn Tagrîbirdî 1992, 12; İbn Dokmak 1985, 331; Durmuş 2022, 39).

Cezerî ve Aynî uzun süren Rumkale Kuşatması sırasında ilginç olayların yaşandığını da haber verir. Kuşatma baharın sonlarında ve yazın başlarında olmasına rağmen şiddetli rüzgâr çıkmış, kar ve yağmur yağmış ve yıldırım düşmüştür. Bundan dolayı ordu büyük sıkıntı çekmiştir. Hatta bir gün Naibü's-saltana Baydara'nın çadırına yıldırım düşer. Çadırı ikiye bölen yıldırımdan Baydara yatağının arka tarafına düşer. Onun adamlarından 3 kişiye yıldırım isabet ederek ölümlerine sebep olur (İbnü'l-Cezerî 1998, 109; Aynî 2010, 117).

Sultan, fetih sonrası Rumkale'de büyük tahribat olduğu için surlarının ve burçlarının tamir edilmesi için Dımaşk Naibi Sencer eş-Şücâî'yi naip olarak görevlendirmiştir. Bunun için onun yanında Suriye kentlerinden gelen askerleri bırakmıştır (Cezerî 1998, 110; İbn Tagrîbirdî 1992, 12). O birkaç ay burada kalarak kalenin tamiri ile uğraşmıştır. Bu tamir sırasında iç kalenin kapılarından birine Sultan Halil'in adına bir kitabe konmuş ve orada Ermenileri buradan kaçıran galip Sultan yazılmıştır (Honigmann-Darkot 1978, 779). Bu sırada 20 Eylül 1292'de Sencer Eş-Şücâî, Dımaşk Naibliği görevinden alınarak yerine başka biri atanmıştır. Sencer Eş-Şücâî, Rumkale'nin tamirini tamamlayıp Dımaşk'a geldiğinde naiplikten azledildiğini öğrenmiştir (Fazlullah el-Ömeri 1971, 313; Makrizî 1997, 235; Kılıç 2010, 163).

Rumkale'nin fethinden sonra Ermeni esirler ve Katolikos Dımaşk'a getirilerek gözetim altına alınmıştır. Aynî, Katalikos'un yaşının 100'ün üzerinde olduğunu belirtmektedir (Aynî 2010, 121-122). Rumkale'nin düşmesinden sonra Ermeniler Katolikosluk merkezini Sis'e (Kozan) taşıyarak burada yeni birini patrik yapmışlardır. Bir süre esaret altında tutulan Rumkale Katolikosu Stepannos daha sonra serbest bırakılmıştır. Ancak kısa süre sonra vefat etmiştir (Abu'l- Farac 1950, 640; Grigos Senyörü Hetum 2023, 108). Rumkale fetihten sonra sınır kalesi olmuş ve Güneydoğu Anadolu üzerinden Memlûk topraklarına geçişi kontrol eden bir mevki hâline gelmiştir (Gül 2002, 362-363; Kılıç 2010, 154-156).

Ermeni Hâkimi II. Hetum, Memlûklerin kuşatması sırasında Rumkale'nin imdadına dayısı Raymond'u seçme birliklerin başında göndermesine rağmen kalenin düşmesine engel olamamıştır. Memlûklerin de kalenin fethi sırasında Karaman ve diğer Türkmenlerden yardım aldığı bilinmektedir. Fetihden sonra Memlûkler burada bir naiplik oluşturarak Fırat Nehri'nin batısında ve Ermenilerin elinde bulunan mıntıkaları kontrol etmeyi hedeflediler. Bu amaçla Rumkale'yi önemli ölçüde güçlendirerek asker yerleştirdiler. Burası stratejik konumu nedeniyle Anadolu'yu işgal altında tutan Moğollar ve onlarla hareket eden Ermenilerin Suriye'ye yapacakları hücumlara karşı durabilmek için elde tutulması gereken önemli bir yerdi (İbn Kesîr 1995, 541-542; İbnü'l-Furât 1938, 136; Grigos Senyörü Hetum 2023, 20; Honigman-Darkot 1978, 779; Paydaş 2022, 22).

4. Rumkale'nin Fethinin Kutlanması

Rumkale fethedilir edilmez Memlûk kentleri ve diğer İslam memleketlerine gönderilmek üzere fetihnameler hazırlanmıştır. Bu fetihnamelerde Rumkale'nin âdeta alınması imkânsız kalelerden biri olduğu, onu pek çok kişinin kuşattığı hâlde alamadan geri döndüğü belirtilmektedir. Sultan Halil ve ordusunun Mısır'dan fetih için yola çıktığı, burasının Akka Kalesinden daha muhkem olduğu, onun gibi kuşatıldığı ve mancınıklar kurulduğu belirtilmektedir. Fetihnamede Rumkale'nin tasviri de yapılarak önünden Fırat'ın aktığı, iki tarafında bulunan Merziban Çayı ile arasında derin hendekler kazılmış olduğu ve sarp bir kaya parçası üzerinde bulunduğu anlatılmaktadır. Bu kalenin fethiyle Ermeni ve Moğollara ağır darbe vurulduğu ve Halep ve Dımaşk'ın güvenliğinin sağlandığı ifade edilmektedir (Aynî 2010, 123).

Rumkale'nin fethi üzerine hem Sultan hem de Dımaşk Naibi Alameddin Sencer- eş-Şücâî'nin Dımaşk Başkadısı ve naip vekiline ayrı ayrı fetihnameler göndermişlerdir. Kalenin fethinden dört gün sonra 2 Temmuz 1292'de (H.15 Recep 691) Sultan'ın fetihnamesi Dımaşk Naib vekili Şemseddin Sungur el-Asar'a ve Başkadı Şehabeddin el-Hoyyi'ye ulaştırılmıştır. Fetihname Emevi Cami'sine getirilerek okunmuştur. Rumkale'nin fetih haberinin gelmesinden sonra Dımaşk'ta müjde davulları çalınmış, kalede ve ümeranın evlerinde geceleri kandiller yakılarak

etraf aydınlatılmıştır. Ayrıca şehir süslenip yedi gün yedi gece devam eden şenlikler yapılmıştır (İbnü'l-Cezerî 1998, 101). Başta muasır kaynaklar olmak üzere hemen hemen tüm müellifler Rumkale Fetihnamesi'nin suretini eserlerine kaydetmişlerdir (Bu fetihname için bk: İbnü'l-Cezerî 1998, 102-109). Rumkale kuşatmasına katılan Hama emiri Melik Muzaffer de kendi el yazısı ile Hama'ya bir fetihname göndermiştir (İbn Muğayzel 2004, 142).

Sultan Rumkale'nin fethinden sonra Halep'e dönmüş ve bir süre burada kaldıktan sonra 6 Ağustos 1292'de yanında Ermeni Patriği ve esirleri olduğu hâlde Dımaşk'a ulaşmıştır (Karatay el-İzzî el-Haznedârî 2005, 216; Aybek ed-Devâdârî 1971, 333; Baybars el- Mansurî 1998, 288–289; İbnü'l- Verdî 1996, 230; Nüveyrî 2004, 227–228; İbnü'l- Furat 1938, 136–137; Makrizî 1997, 233, Aynî 2010, 111–115; İbn İyas 1960, 104; Yiğit 2008, 64-65). Sultan Dımaşk'a girdiğinde atının ayaklarının altına sergiler serilmiş ve askerî geçit töreni düzenlenmiştir. Sultan da askerlerine ve ahaliye para saçmıştır (Memlûklerde sultanın ayağının altına halı serme geleneğini Vezir İbn Sel'us'un çıkardığı ileri sürülmektedir. Rumkale Fethi sonrası hem Dımaşk'ta hem de Kahire'de Sultan Halil karşılanırken Vezir tarafından ayaklarının altına halı serdirilmiştir. Dımaşk'tan Kahire'ye gelindiğinde de Sultan'ın ayaklarının altına halılar serilmiştir. Bunları Vezir İbn Sel'us yaptırmıştır. İlk defa ayağının altına halı serilen Sultan Eşref Halil olmuştur. İbn Kesîr daha önce de Sultan Baybars'ın 1277'de Moğolları ve Selçukluları yendiğinde yoluna halılar serildiğini yazmaktadır. Yine Seyfeddin Kalavun'un 1281'de İkinci Humus savaşında Moğolları yendiğinde yoluna halı serildiğini yazar. Müellif sultanların ayaklarının altına halı sermenin bidat olduğunu belirtmektedir. Ona göre bu israftır, malın zayi edilmesidir, şımarıklık ve taşkınlıktır. Riyâkarlık ve insanları masrafa sokma adetidir. Malları fuzuli yere sarfetme âdetidir. İbn Kesîr, bu adetin daha sonraki hükümdarlar tarafından da kullanıldığını belirtmektedir (bk: İbn Kesîr 1995, 541-542). Rumkale Katolikosu ve esirler de Dımaşk'a getirilip halka teşhir edilmiş ve öldürülen bazı savaşçıların başları da mızraklara geçirilip halka gösterilmiştir. Sultan Halil fetih sonrası bazı mahkumları affederek serbest bırakmıştır. Ayrıca Dımaşk'ta ümera, kadılar, askerler ve ahalinin katıldığı merasimler icra edilip hatimler indirilip dualar yapılmıştır (İbn Kesîr 1995, 542; Makrizî 1997, 234).

Memlûkların Rumkale Fethi sonrası Ermeni Kralı II. Hetum kendi isteği ile tahtını oğlu III. Toros'a bırakmıştır. Halep Valisi'nden Sultan'a gelen haberlere göre Ermeniler Rumkale mağlubiyetinin intikamını almak amacıyla, Müslüman tüccarlara saldırıp onların mallarını ele geçirdikleri gibi bir kısmını da esir almıştır. Bunun üzerine Halep Valisi Ermenilere karşılık vermek için Sultan'dan izin istemiştir. Sultan Eşref Halil, Ermenilerin merkezi Sis'in muhasara edilmesini istemiş, kendisi de Kahire'den Dımaşk'a gelmiştir. Memlûklerin yeniden sefer yapacağı haberini alan Ermeni Kralı endişeye kapılarak Dımaşk'ta bulunan Sultan'a elçi göndermiştir. Ermeni Elçi, Memlûk ordusunun kalabalık olduğunu, Sis'e yürümeye hazırlandığını, kuşatma için lazım olan mancınık ve diğer araçların hazırlandığını görmüştür. Ermeni Elçisi'ni kabul eden Sultan Halil, Kralın gönderdiği mektubu huzurunda okutmuştur. Sultan, Elçi'ye Besni, Maraş ve Tell-Hamdun (Günümüzde Osmaniye sınırları içinde bulunan Toprakkale'nin eski adıdır) şehirlerinin Memlûklere teslimi, yıllık alınan cizyenin ve hediyelerin iki katına çıkarılması şartlarını kabul ettikleri takdirde barış isteklerini kabul edeceğini bildirmiştir (Nüveyrî 2004, 250; Aybek ed- Devâdârî 1971, 340; Makrizî 1997, 784; Aynî 2010, 150; İbn Tagrîbirdî 1992, 14-15; Ersan 2007, 201–202).

Ermeni Elçi'si durumu Kral'a anlatınca o da çaresizlik içinde kalarak Besni Kalesi'nin

anahtarlarını Sultan'a göndermiştir (Zehebî 2003, 764). Sultan da Emir Seyfeddin Togan'ı kenti teslim almak üzere göndermiştir. 7 Haziran 1293'te Besni, Maraş ve Tell-Hamdun Ermenilerden teslim alındığına dair haber Dımaşk'a ulaşınca müjde verilmiş ve kutlamalar yapılmıştır. Besni şehrine Müslüman ahali yerleştirilerek Bedreddin Bektaş ez-Zerdakaş Naip atanır, kadı ve hatipler gönderilir. Böylece bu bölgede yaşayan Müslümanlar Ermenilerin idaresinden kurtarılmıştır (Gorigos Senyörü Hetum 2023, 108; Nüveyrî 2004, 157; İbn Kesîr 1995, 548; İbnü'l-Furat 1938, 155–156; Aynî 2010, 151; Makrizî 1997, 784; İbn Tagrîbirdî 1992, 12; Yinanç 1978, 571; Kılıç 2010, 156). Maraş ve Tell-Hamdun ise Ermenilere geri verilmişse de Sultan Hüsameddin Laçın zamanında 1298'de Maraş Ermenilerden geri alınmıştır.

Sonuç

1290-1293 yılları arasında üç yıl sultanlık yapan Eşref Halil önemli askeri başarılar elde etmiştir. O, Doğu Akdeniz sahillerinde Haçlıların hakimiyetine son verdikten sonra gözünü Kilikya Ermenilerinin elinde bulunan yerlere dikmiştir. Sultan Halil, adeta alınmaz gözüyle bakılan Rumkale'yi fethederek büyük bir zafer kazanmıştır. 28 Mayıs 1292'de kuşatılan kale 33 günlük bir mücadeleden sonra 28 Haziran 1292'de fethedilmiştir. Bu kadar askeri ve silah üstünlüğüne rağmen kuşatmanın bir aydan fazla sürmesi kalenin ne kadar sağlam ve iyi korunduğunu göstermektedir. Sultan Halil, Rumkale'yi almak için hem Mısır hem de Suriye'deki tüm kuvvetlerini seferber etmiştir. Öncelikle ordusunu uzun bir hazırlık safhasından geçirmiştir. Kale kuşatmasına ihtiyaç duyulacak savaş araç ve gereçlerini temin etmiştir. Özellikle kuşatma sırasında kullanılan mancınıklar dikkat çekmektedir. Bunların bir kısmı Haçlıların bir kısmı da Moğolların kullandıkları türden mancınıklardır. Bunun yanında kale surlarını alttan delerek geçecek lağımçılar da kuşatmada önemli bir rol oynamışlardır. Dışarıdan kaleye gerilen bir zincire asılarak burçlara tırmanan askerlerin uyguladıkları yöntem de dikkat çekmektedir. Burada Ortaçağ kale kuşatmalarının bütün taktikleri kullanılmıştır. Rumkale dört taraftan kuşatılmış ve çevresi ile irtibatı kesilmiştir. Dışarıdan yardıma gelecek düşman kuvvetlerine karşı askeri birlik hazırlanmış ve böylece kaleyi savunanlarla yardıma gelecekler arasında kalmamak için de tedbirler alınmıştır.

Sultan Halil, Rumkale'nin fethine büyük önem vererek onu Akka'nın Fethi'ne benzetmiştir. Bu kalenin fethiyle sadece Ermenilere değil Moğollara da darbe vurulmuştur. Artık Moğollar Rumkale'yi üs olarak kullanıp Memlûk topraklarına saldıramayacaklardı. Rumkale'nin fethiyle burada bulunan Ermenilerin Katolikosluk merkezine de son verilmiştir. Bu kalenin fethi sonrası Kilikya Ermeni Kralı barış istemiş ve elinde bulunan bazı kaleleri Memlûklere terk etmek zorunda kalmıştır. Rumkale'nin fethi sonrası burayı askeri üs olarak kullanmaya başlayan Memlûkler gelecekte Besni, Maraş, Malatya ve Darende gibi yerlerde kuracakları hâkimiyetlerine zemin hazırlamışlardır.

BİBLİYOGRAFYA

- Abû'l-Faraç 1950. *Abû'l-Faraç Tarihi*, C.2, (Süry. çev. Ernest A. Wallis Budge, İng. Türkçe çev: Ömer Rıza Doğrul), Türk Tarih Kurumu Yay. Ankara.
- Abu'l-Faraç, 1983/H.1415. Tarihu Muhtasarü'd-Düvel, (neşr: Antuvan Sâlihâni el-Yesuhi, Beyrut.
- Ayaz F. Y. 2006. Memlûk-Türkiye (Anadolu) Selçuklu Münasebetleri, *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, S.1, s.73-115.
- Aybek ed-Devâdârî 1971. *Kenzü'd-Dürer ve Câmi'u'l-Gurer*, C.8, (neşr:U.Haarmann), Kahire.
- Aynî, Bedreddin Mahmud 2010. *İkdu'l-Cumân Fî Tarihi Ehli'z-Zeman, Asrı Selâtini'l-Memâlik*, C. 3 (Neşr. M.M. Emin), Kahire.
- Baybars el-Mansûrî, 2016. *et-Tuhfetü'l-Mulûkiyye fi'd-Devleti't-Turkiyye*, (çev: Hüseyin Polat), Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara.
- Baybars el-Mansûrî, 1998. *Zübdetü'l-fikre fi Târîhi'l-Hicre*, (tahk. Donald S. Richards), Beyrut, Das Buch Berlin.
- Buhl, F. 1978. Akka, *MEB İslam Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul s.142-143.
- Çelik M. Y. 2021. *Memlûkler Döneminde Antakya (1268-1516)*, Kömen Yay., Konya.
- Demirkent I. 1996. Haçlılar, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.14, İstanbul, s.525-546.
- Durmuş E. 2022. Memluklar Zamanında Rumkale, *Ortaçağ'dan Günümüze Rumkale ve Halfeti*, (Editör: Yasin Taş), Çizgi Kitabevi, Konya, s.35-49.
- Ebi'l-Fidâ. 1288. *Tarihi'l-Ebi'l-Fidâ*, C.3-4, İstanbul.
- Ersan M. 2007. *Türkiye Selçukluları Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, TTK Yay., Ankara.
- Fazlullah el-Ömerî, 1971. *Mesâlikü'l-Ebsâr ve Memâlikü'l-Emsâr*, C.27, (neşr: Mehdi en-Naim), Darü'l-Kütübî'l-İlmiye, Beyrut.
- Fazlullah el-Ömerî, 2014. Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, (çev. D.Ahsen Batur) Selenge Yay. İstanbul.
- Frantz Buhl, Akka, *MEB İslam Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul 1978, s.250-251.
- Gorigos Senyörü Hetum Vakayinamesi 2023. *Kilikya Kralları Tarihi*, (çev. Hırand D. Adnreasyan, yay. Hazr. Hülya Eraslan), TTK Yay., Ankara.
- Gül M. 2002. Mısır Memlûklarının Hudud Kalesi Rumkale ve Anadolu'da Memlûk İzleri" *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.12, Sayı, 2, Elazığ 2002, s.362-366.
- Holt P. H. 1999. *Haçlılar Çağı, 11. Yüzyıldan 1517 Yakındoğu*, (çev. Özden Arıkan), İstanbul.
- Honigman, E. & Besim D. 1978. Rum-kale, *MEB İslam Ansiklopedisi*, C. 9, İstanbul s.777-781.
- Honigmann E. 1978. Tell-Bâşir, *MEB İslam Ansiklopedisi*, C.12/1, İstanbul s.145-147.
- Irwin R. 1986. *The Middle East in The Middle Age The Early Mamluk Sultanate 1250-1382*, İllinois.
- İbn Abdüzzâhir. 2021. Kâtibinin Gözünden Sultan Baybars, (çev. Aydın Usta), Yeditepe Yay., İstanbul.
- İbn Abdüzzâhir, 1961. *Teşrifü'l-Eyyâm ve'l-Usûr fi Siretü'l-Melûkü'l-Mansur*, (H.678-689), (neşr: M. Kâmil), Kahire.
- İbn Dokmak. 1985. *Cevherü's-Semin fi Siyerül-Mülûk'ü's-Selâtîn*, (tahk. M. K. İzzeddin Ali), Alemü'l-Kütüb, C.1, Beyrut.
- İbn Haldun. 1445. *Tarihü'l-İber*, (neşr: Ebu Suheyb el-Kerimî), Beytü'l-Efkârü'd-Düveliyye, Riyad.
- İbn İyâs 1960. *Bedâiyü'z-Zühûr fi Veka'id-Dühûr*, C.1, (neşr: M. Mustafa), Kahire.
- İbn Kesîr 1995. *Büyük İslam Tarihi*, C.13-14, (çev: M. Keskin), Çağrı Yay., İstanbul.
- İbn Muğayzel 2004. *Zeyli Müferrücu'l-Kurub Fi Ahbari Beni Eyyüb* (tahk.Ö. A. Tedmürî), Beyrut/Sayda.
- İbn Tagrîbirdî 1985. *el-Menhelü's-Sâfi ve'l-Müstevfi Ba'del-Vâfi*, C.3, (neşr: N. M. Abdülaziz), Kahire.
- İbn Tagrîbirdî 1992. *en-Nücûm'üz-Zâhire fi Mulûk Mısır ve'l-Kahire*, C. 8, (neşr: M.H. Şemseddin), Beyrut.
- İbnü'l-Furât 1938. *Tarihu İbnü'l-Furât*, C.8 (Neşr:Costi K.Zurayk, Nejla İzzeddin), Amerikan Üniv. Yay., Beyrut.
- İbnü'l-Verdî 1996. *Tarihu İbnü'l-Verdî*, C.2, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiye, Beyrut.
- İbnü'l-Cezerî 1998/1419. *Târîhu Havâdîsi'z-Zemân*, I-II-III, (Thk. Ömer Abdüsselam Tedmûri), Beyrut.

- Kanat C. & Burçak D. 2013. *Sorularla Haçlı Seferleri*, Yeditepe Yay., İstanbul.
- Karadeniz H. B. 1998. 16. Yüzyılda Rumkale, *Belleten*, C.LXII, Sayı 234'ten Ayrı Basım, Ağustos s.426.
- Karatay el-İzzî el-Haznedâri 1426/2005. *Târîhu Mecmû'î'n-Nevâdiri Mimmâ Cerâ Li'l-Evâili Ve'l-Evâhiri*, (Thk. Horst Hein-Muhammed El-Huceyri), El-Ma'He- Dü'l-Almânî Li'l-Ebhâsü's-Şarkıyyeti, Beyrut.
- Kılıç M. 2010. "Memlûk Sultanı Eşref Halil ve Siyasi Faaliyetleri" *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.14/1, s.133-171.
- Kopraman K. Y. 1992. Memlukler Döneminde Mısır'da Sosyal Hayat, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C. 7, İstanbul s.17-48.
- Kopraman K. Y. 1992. Mısır Memlukleri, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C.6, Çağ Yay., İstanbul s.433-543.
- Korykoslu Hayton, 2023. *Doğu Ülkelerinin Tarihinin Altın Çağı* (çev.A.T. Özcan), Kronik Yay., İstanbul.
- Makrizî 1997. Takiyüddîn Ahmet el-, *Kitabü's-Sulûk li-Ma'rifet-i Düveli'l-Mulûk*, C.1 (neşr: M. A. Ata), Darü'l-Kütüb'il-İlmiye, Beyrut.
- Moltke H. 1969. *Türkiye Mektupları*, (Çev: Hayrullah Örs), İstanbul.
- Nüveyri 2004. Ahmed Abdülvehhâb en-, *Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb*, C.31, (neşr: N. M. Fevvez-H.K. Fevvez) Dârü'l-Kütübî'l-İlmiye, Beyrut.
- Özaydın A. 1997. "Hâil b. Kalavun", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.15, İstanbul, 319-320.
- Özaydın, A. 1997. Halil b. Kalavun, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.15, İstanbul s.319-320.
- Özbek S. 2018. *Sultan Baybars*, Berikan Yay., Ankara.
- Özbek S. 2019. *Memluklerde Devlet ve Saltanat*, Berikan Yay., Ankara.
- Paydaş K. & Narin Ö. 2022. Ortaçağ Türk Hakimiyetinde Birecik Şehri ve Tarihi Ehemmiyeti, *Selçuk Türkiyat*, Sayı 26 ,s.39-62.
- Paydaş K. 2022. Ortaçağ'da Rumkale'nin Tarihi (Kal'atü'l-Müslimin XI-XV. Yüzyıl Arası), *Ortaçağ'dan Günümüze Rumkale ve Halfeti*, (Editör: Yasin Taş), Çizgi Kitabevi, Konya 2022, s.15-34.
- Runciman S. 1987. *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. 3, (çev. F. Işıltan), TTK Yay., Ankara.
- Sağlam A. 2018. Memlûk-İlhanlı Diplomatik İlişkileri, *Belleten*, C.LXXXII, Nisan , s.83-157.
- Simbat (Başkumandan) 1946. *Vekayiname*, (çev: Hrant D. Andreasyan), Türk Tarih Kurumu Tercüme Kısım, İstanbul.
- Spuler B. 1987. İran Moğolları, (çev: C. Köprülü), TTK Yay., Ankara.
- Sümer F. 1970. "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi I*, Selçuklu Tarihi ve Medeniyet Enstitüsü, Ankara 1-147.
- Şâfi b. Ali 1998. *Kitabü'l-Fazlü'l-Masur min Siretü's-Sultanü'l-Melikü'l-Mansur* (neşr: A.A. Tedmürî) Beyrut.
- Şeşen R. 2018. *Sultan Kalavun ve Oğlu el-Melikü'l-Eşref*, Yeditepe Yay., İstanbul.
- Urfalı Matesos ve Grigor Zeyli 2000. *Urfalı Mateos Vekayinamesi*, (çev. H. Andreasyan-Notlar: M. H. Yinanç) Türk Tarih Kurumu Ankara.
- Urfalı Vahram Rabuni 2023. *Rubenyanların Manzum Tarihi, Kilikya Kralları Tarihi*, (çev.Hrant D. Andreasyan-yay. hazr: Hülya Eraslan), TTK Yay., Ankara.
- Yâkûtü'l-Hamevî 1977. *Mucemü'l-Buldân*, C.4, Darü's-Sadır, Beyrut
- Yiğit F. A. 2015. "Memlûk-Ermeni Münasebetleri", *Gazi Akademik Bakış*, C.8, S.16, 181-206.
- Yiğit İ. 2008. *Memlûkler 648-923/1250-1517*, Kayıhan Yay., İstanbul.
- Yinanç M. H. 1978. Besni, *MEB İslam Ansiklopedisi*, C.2, İstanbul s.570-572.
- Yusuflî Musa B. Muhammed b. Yahya el, (ö. 759/1358), *Nüzhetu'n-Nâzir Fi Sîre- Ti'l-Meliki'n-Nâsir* (Thk. Ahmed Hutayt), Beyrut 1986.
- Zehebî 2003. *Tarihü'l-İslam ve Vefayatu'l-Meşâhir ve'l-İslami*, C.12-15-16, (neşr: Bessar A. Ma'ruf) Darü'l-Garbü'l-İslamiye, Beyrut.